

24. **Спицын В. И.** Владимир Иванович Спицын / Виктор Спицын, Н. К. Ламан. – М., 1981 – 168 с.

Надійшла до редколегії 15.11.2012

УДК [574.5+001](477)(092)

Л. А. Байдак

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ГІДРОБІОЛОГА
Д. О. СВІРЕНКА В ПЕРІОД ПОБУДОВИ ДНІПРОГЕСУ (1927–1941 рр.)**

Розглянуто життя та результати діяльності видатного українського вченого Д. О. Свіренка, діяльність якого тісно пов'язана з вивченням гідроекологічних наслідків будівництва Дніпрогесу.

Досліджено науковий доробок ученого в період побудови Дніпрогесу.

Ключові слова: гідроекологія, водорості, фітопланктон, зоопланктон, зообентос, гідрохімія, іхтіологія, Дніпрогес, Дніпропетровська гідробіологічна станція.

Рассмотрены жизнь и результаты деятельности выдающегося украинского ученого Д. О. Свиренко, деятельность которого тесно связана с изучением гидроэкологических последствий строительства Днепрогэса.

Исследованы научные труды ученого в период построения Днепрогэса.

Ключевые слова: гидроэкология, водоросли, фитопланктон, зоопланктон, зообентос, гидрохимия, икhtiология, Днепрогэс, Днепропетровская гидробиологическая станция.

Life and inheritance of the prominent Ukrainian scientist D.O. Svirenko have been considered. His activity was closely bound with the study of hydroecological consequences of Dniproges construction.

Scientific works of the scientist created in the period of Dniproges building have been investigated.

Key words: hydroecology, water-plants, phytoplankton, zooplankton, zoobenthos, hydrochemistry, ichthyology, Dniproges, Dniepropetrovsk hydrobiological station.

Постановка завдання. Ім'я Дмитра Онисифоровича Свіренка належить до когорти видатних українських учених-гідробіологів. Він є засновником дніпропетровської наукової гідробіологічної школи. «Зоряним часом» у науковій діяльності Д. О. Свіренка став період 1927–1941 рр. – час проведення циклу робіт із вивчення гідроекологічного впливу будівництва Дніпровської гідроелектростанції (Дніпрогесу) на навколишнє природне середовище. Ці роботи були високо оцінені науковою спільнотою; в 1934 р. за ці дослідження Д. О. Свіренко був обраний член-кореспондентом АН УРСР.

Історіографія проблеми. Науковий доробок Д. О. Свіренка сконцентрований у семи довоєнних томах «Вісників Дніпропетровської гідробіологічної станції» [1–7]. На жаль, після лихоліття війни ці видання давно вже стали бібліографічною рідкістю, малодоступною для вивчення.

Історично-наукових праць про життя та діяльність Д. О. Свіренка видано дуже мало [9; 16–18; 23]. Найвдалішою такою працею про життя та діяльність Д. О. Свіренка, на наш погляд, є ювілейна стаття Д. А. Радзимовського [17]. Але минуло вже понад 40 років з дня її опублікування. При цьому треба зауважити, що ідеї Д. О. Свіренка та результати його досліджень і зараз використовуються новими поколіннями гідробіологів.

Мета статті – висвітлення наукової діяльності Д. О. Свіренка з вивчення гідроекологічного впливу будівництва Дніпрогесу на природні екосистеми. **Предметом дослідження** є життя та діяльність Д. О. Свіренка в період будівництва Дніпрогесу.

Ця публікація про діяльність професора Д. О. Свіренка в період побудови Дніпрогесу є частиною циклу публікацій, присвячених життю та науковій діяльності видатного українського гідробіолога, розпочатою статтею «Життя та діяльність видатного українського гідробіолога Д. О. Свіренка. «Додніпрогесівський» період».

Діяльність Д. О. Свіренка із заснування Дніпропетровської державної гідробіологічної станції

Д. О. Свіренко народився 24 жовтня (5 листопада) 1888 р. в с. Мерчик Харківської губернії [10; 17; 23]; із 1908 по 1912 р. навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Харківського університету. До початку проведення гідроекологічних робіт періоду побудови Дніпрогесу Д. О. Свіренко підійшов уже досвідченим, відомим ученим-гідробіологом; у «додніпрогесівській» його діяльності можна виділити три періоди: «харківський» (1908–1918) – період становлення Д. О. Свіренка як фахівця-гідробіолога; «катеринославський» (1918–1923) – час, коли Д. О. Свіренко став професором і завідувачем кафедри ботаніки Катеринославського університету; та «одеський» (1923–1927) – коли він захистив докторську дисертацію й одночасно став професором Одеського університету і директором Одеського ботанічного саду.

У кінці 20-х років ХХ ст. у Придніпров'ї розгортаються проектно-пошукові роботи будівництва Дніпровської гідроелектростанції (Дніпрогесу). Це будівництво мало одночасно вирішити багатовікову проблему судноплавства через порожисту частину Дніпра і забезпечити виробництво великої кількості дешевої електроенергії. Але гребля майбутнього Дніпрогесу, що мала підняти рівень води, зупинила б вільну течію Дніпра і докорінно змінила б гідрологічний режим порожистої ділянки. Із проточного (реофільного) гідрологічний режим перетворився б на застійний (стагнофільний). Це спричинило б непрогнозований та непередбачуваний вплив людини на навколишнє природне середовище. Враховуючи гігантські, навіть за сучасними оцінками, масштаби будівництва Дніпрогесу, вплив цієї новобудови на довкілля теж міг би бути гігантським.

Тому влітку 1927 р., тобто ще до початку будівництва Дніпрогесу, під керівництвом професора Д. О. Свіренка була проведена перша комплексна експедиція з вивчення порожистої частини Дніпра (Дніпровська об'єднана гідробіологічна експедиція) [22], головною метою якої була фіксація стану водних екосистем порожистої частини Дніпра в нативному реофільному режимі до початку будівництва Дніпрогесу. У роботі експедиції брали участь: професори Д. Є. Белінг, П. П. Ширшов, П. П. Сабанєєв, Д. А. Радзимовський та інші [22]. Одночасно було ініційоване питання про організацію Дніпропетровської гідробіологічної станції, яка б стала центром вивчення впливу Дніпрогесу на навколишнє природне середовище. Д. О. Свіренко писав: «Народний комісаріат Освіти УРСР своєчасно врахував актуальність цієї проблеми й ще 1927 року асигнував кошти на експедиційне дослідження Дніпра та одночасно ухвалив організувати в м. Дніпропетровську гідробіологічну станцію» [3].

На основі плану організації науково-дослідних установ в Україні, розробленого Упрнаукою, Рада Народних Комісарів (тогочасний уряд) України в **серпні 1927 року** затвердила пропозицію про заснування **Дніпропетровської державної гідробіологічної станції**, якій доручалося проведення гідробіологічних досліджень, пов'язаних із будівництвом Дніпрогесу; тобто вивчення гідрологічного, гідрохімічного і гідробіологічного режимів порожистої ділянки Дніпра (природ-

ної екосистеми реофільного гідробіологічного комплексу) із подальшим відстеженням гідробіологічних наслідків будівництва Дніпрогесу (процесу трансформації реофільного гідробіологічного комплексу в комплекс стагнофільний).

Програма робіт Дніпропетровської гідробіологічної станції із дослідження водних екосистем, трансформованих антропогенними факторами

Для керівництва станцією конкурсна комісія при Упрнауці обрала кандидатуру професора Дмитра Онисифоровича. Свіренка; 15 березня 1928 р. президія Упрнауки затвердила його першим директором Дніпропетровської гідробіологічної станції [1; 22]. Д. О. Свіренко переїхав з Одеси до Дніпропетровська. В науковій біографії професора почався новий етап – етап комплексного вивчення гідроекологічних наслідків будівництва Дніпрогесу, який у подальшому був розгорнутий в напрям робіт із вивчення водних екосистем, трансформованих антропогенними факторами (на прикладі процесів формування Дніпровського водосховища).

Ще з юнацьких років Д. О. Свіренко ґрунтовно займався вивченням мікроальгофлори – одного з компонентів екосистеми стоячих водойм. Тепер же перед Дніпропетровською державною гідробіологічною станцією стояло завдання з вивчення стоячої водойми, що мала простягнутися більше ніж на 150 км. Питаннями комплексного вивчення гідроекологічного стану водних екосистем, трансформованих антропогенними чинниками, Д. О. Свіренко буде займатися майже до останніх днів свого життя.

Починати доводилося в досить складних умовах. На той час не було ані теоретичних напрацювань, ані практичного досвіду вивчення та раціонального використання біоресурсів водойм, створених людиною. Довелося вперше розробляти принципи організації та методики проведення гідроекологічних досліджень, які стали основою «Програми робіт Дніпропетровської державної гідробіологічної станції». Професор Д. О. Свіренко скеровував цю роботу на комплексне вивчення водних екосистем порожистої ділянки (а не тільки її альгологічної складової, спеціалістом з якої він був). Згідно з «Програмою», на першому етапі її виконання було заплановане комплексне вивчення гідробіології порожистої ділянки в незатопленому стані за такими напрямками:

- а) опис порожистої ділянки в незміненому стані;
- б) гідрологічні (швидкість, прозорість, температура води) та гідрохімічні дослідження; вивчення мулу;
- в) кількісні та якісні дослідження фіто- та зоопланктону; вивчення горизонтального та вертикального розподілу фіто- та зоопланктону, видового складу, дослідження впливу порогів на планктон (у додніпробудівський час), вивчення річних циклічних змін біомаси планктону (у передпорожистій частині Дніпра);
- г) вивчення фітобентосу (напівзанурених та занурених макрофітів, а також мікрофітобентосу) та зообентосу – кількісні та якісні дослідження, вивчення прибережної фауни та біомаси бентосу;
- д) іхтіофауна – систематика, біологія головних порід риб в умовах порожистої ділянки, їх харчування, рибний промисел.

На другому етапі планувалося вивчення гідрохімічних та гідробіологічних змін порожистої ділянки в період затоплення. У зв'язку зі значним збільшенням площ та глибин, Програма доповнювалась також вивченням заселення порожистої ділянки організмами, для яких порогови були непереборною перешкодою.

На третьому етапі було заплановано вивчення порожистої ділянки після підйому води до проектної відмітки Дніпрогесу, тобто після закінчення процесу затоплення [2]. У подальшому напрацювання дніпропетровських гідробіологів із комплексного вивчення водних екосистем Дніпровського водосховища стали

основою при розробці методики проведення гідроекологічних досліджень новозбудованих водосховищ СРСР.

Перші експедиції Дніпропетровської гідробіологічної станції

Перший персонал Дніпропетровської гідробіологічної станції був невеликий: директор, один асистент, два наукові співробітники, один лаборант та два технічні працівники. Для підготовки спеціалістів-гідробіологів у 1928 р. на Дніпропетровській державній гідробіологічній станції організовується аспірантура. Серед перших аспірантів станції – майбутній видатний радянський гідробіолог, академік АН СРСР, полярник-«папанінець», Герой Радянського Союзу (1938) Петро Петрович Ширшов (1905–1953), який на Дніпропетровській гідробіологічній станції займався вивченням перифітону та фітобентосу [24]. Зоопланктон Дніпровського водосховища вивчав Георгій Борисович Мельников [14], у майбутньому – директор НДІ гідробіології та ректор Дніпропетровського університету, засновник космічної біології в Україні. Зообентос та молюсків водосховища вивчав Петро Олексійович Журавель [8], у майбутньому директор НДІ гідробіології, ініціатор робіт із розширення кормової бази риби. Вивчення іхтіофауни проводив Й. І. Короткий [12]; гідрохімії дніпровської води – С. О. Гусинська і т. д.

22 травня 1928 р. співробітники станції на власних човнах провели перший випробувальний експедиційний виїзд у район порожистої ділянки Дніпра, що мала стати акваторією майбутнього водосховища. Цей день став днем початку наукової роботи Дніпропетровської гідробіологічної станції.

Із 6 по 22 серпня 1928 р. була проведена **перша наукова експедиція** Дніпропетровської гідробіологічної станції на порожисту ділянку Дніпра. У цій експедиції брали участь шість наукових співробітників; було відібрано 475 проб, проведені гідрологічні та гідрохімічні дослідження [20].

28 жовтня 1928 р. правління Інституту Народної Освіти закріпило за станцією одноповерховий будинок у м. Дніпропетровську по вулиці Клари Цеткін, № 2 (на розі проспекту К. Маркса та вул. Клари Цеткін) [18].

У 1929 р. проведено експедицію на затоплювану ділянку р. Самари. У чотирьох виїздах Самарської експедиції (серпень, вересень, жовтень, листопад) взяли участь вісім наукових співробітників: П. П. Ширшов, Г. Б. Мельников та інші. Було зібрано 558 проб [13; 20; 22].

У тому ж році виходить перший із семи довоєнних томів Вісника Дніпропетровської гідробіологічної станції [1].

Із 7 по 27 липня 1930 р. була проведена **друга експедиція** за участю восьми наукових співробітників, відібрано 642 проби [3].

Із другої половини 1931 р. почалось поступове заповнення нового водосховища; були затоплені два нижні пороги (Вільний та Лишний). У зв'язку з цим із середини липня по 10 листопада 1931 р. проведено **третьою експедицію**, а також був здійснений додатковий зимовий виїзд. У третій експедиції взяли участь усі наукові співробітники станції; відібрано 2 118 проб різних біологічних матеріалів, проводилися гідрологічні та гідрохімічні дослідження [3].

У 1932 р. заповнення водосховища продовжилось; в березні 1932 р. вода у верхньому б'єфі водосховища піднялась на 44 м над рівнем моря та затопила 16 000 га землі на 110 км вище греблі. Затоплення охопило більшу частину колишньої порожистої ділянки, вкривши Будилівський, Вовнізький та Дзвонецький пороги і дійшовши до Лоханського порога, наполовину затопило і його. **Четверта експедиція** 1932 р. вивчала процес змін порожистої ділянки під впливом затоплення. Здійснено чотири виїзди (липень, серпень, вересень та жовтень) за участю 15 наукових співробітників. Зібрано 1 524 проби біологічних матеріалів, проведено гідрохімічні та гідрологічні дослідження [3].

1 травня 1932 р. перший агрегат Дніпровської гідроелектростанції виробив перший промисловий струм, а **10 жовтня 1932 р.** відбулося урочисте відкриття Дніпровської гідроелектростанції.

У 1933 р. процес заповнення водосховища продовжувався. Вода залила Лоханський, Сурський пороги і наполовину затопила останній, Кодацький. Найнебезпечніший Ненаситецький поріг опинився на 14-метровій глибині. У травні 1933 року було завершено будівництво Дніпровського шлюзу; перші кораблі почали ходити від м. Дніпропетровськ до Дніпрогесу. Збулася вікова мрія українського народу: Дніпро став судноплавним від верхів'їв до Чорного моря. У 1933 р. було проведено **п'яту експедицію** Дніпропетровської гідробіологічної станції за два виїзди (липень – серпень та вересень); в ній працювали 12 наукових співробітників. Було відібрано 856 проб різних біологічних матеріалів [3].

Експедиції Дніпропетровської гідробіологічної станції із вивчення новоствореної водойми – Дніпровського водосховища

У 1934 р. заповнення водосховища завершилося. Рівень води піднявся до проектною відмітки. Усі пороги, як і було заплановано планом ГОЕЛПРО, зникли під водою. На місці бурхливої ріки Дніпро зі швидкою течією, порогами, водовертями та перепадами води з'явилося Дніпровське водосховище – водойма, створена людиною для комплексного вирішення народногосподарських завдань [11]. Довжина нової водойми (від греблі до верхнього кінця затоплення) досягала 155,75 км, ширина 2–3 км. Загальна територія, залита водою, дорівнювала 32 770 га. За словами очевидця, «тільки за цією греблею (між нею та Великою Хортицею) можна побачити рештки останнього дніпровського порога – Вільного, але й вони, хоч і не такі грізні, як колись весь поріг Вільний, здатні й сьогодні пробудити в небайдужому серці хвилюючі почуття, котрі важко передати на папері» [15].

У 1934 р. була проведена перша наукова комплексна гідробіологічна експедиція Дніпропетровської гідробіологічної станції по акваторії новоствореного Дніпровського водосховища в складі 10 наукових співробітників для гідробіологічного та рибогосподарського вивчення водосховища [22].

1934 рік став визначальним у літописі Дніпропетровської гідробіологічної станції. Результати роботи станції одержали високу оцінку наукової спільноти країни. Лімнологічна конференція АН СРСР у червні 1934 р. назвала «проблему водосховища» найважливішою проблемою радянської гідробіології. У постанові, прийнятій після доповіді професора Д. О. Свіренка на Всесоюзній нараді з водосховищ у Москві, в інституті ВОДГЕО, говорилося: «Совещание отмечает большую ценность исследований Д. О. Свиренко и его учеников, изучавших Порожистую часть Днепра до затопления и продолжающих изучать водохранилище.

Такая работа на одном из крупных водохранилищ в мире не имеет прецедента в научной литературе. Совещание считает необходимым скорейшее напечатание подробных результатов исследований».

З урахуванням цих досягнень, у 1934 р. професора Д. О. Свіренка було обрано член-кореспондентом АН УРСР.

Із 1934 по 1941 р. Дніпропетровська гідробіологічна станція розташувалась в окремому приміщенні по вул. Фучика, № 15 а; в його 11 кімнатах розміщувалися фітопланктонологічна, зоопланктонологічна, зообентосна, іхтіологічна та гідрохімічна лабораторії, а також наукова бібліотека, музей та фотолабораторія.

У 1935 р. відбулася друга комплексна експедиція по Дніпровському водосховищу, яка складалася з трьох короткострокових виїздів і одного довгострокового; усього було відібрано 1 375 проб біологічних матеріалів. У цьому ж році також була проведена експедиція на затоплену Дніпрогесом ділянку Самари (два виїзди), під час якої зібрано 468 проб [3].

На основі вивчення науковцями Дніпропетровської гідробіологічної станції під керівництвом професора Д. О. Свіренка гідроекологічних процесів формування Дніпровського водосховища (1927 – 1935) сформовано новий напрям гідробіології – **гідробіологія водосховищ**.

У 1941 р. плідна робота НДІ гідробіології Дніпропетровського університету була перервана вторгненням фашистських загарбників. 18 серпня 1941 р. гітлерівці, прекрасно розуміючи економічне значення Дніпрогесу, кинули танки та механізовані війська для його захоплення. Греблю було частково підірвано. На Дніпрі знову завирували пороги. Кадри, обладнання та частина майна НДІ гідробіології були евакуйовані до м. Оренбург. В евакуації професор Д. О. Свіренко за короткий час зумів організувати науково-дослідницькі роботи, направлені на вирішення актуальних питань народного господарства в умовах війни: читалися лекції в місцевих вищих навчальних закладах, проводилася велика науково-дослідницька робота з вивчення лікарських рослин та гідробіології р. Урал. На жаль, у 1944 р. в евакуації член-кореспондент АН УРСР, професор Д. О. Свіренко помер. У пам'ять про Д. О. Свіренка, засновника та визнаного лідера дніпропетровської гідробіологічної школи, у 1944 р. НДІ гідробіології Дніпропетровського університету було присвоєно його ім'я.

Естафету лідерства в дніпропетровській гідробіологічній школі прийняв учень професора Д. О. Свіренка – доктор біологічних наук, професор Георгій Борисович Мельников.

Висновки

1. «Дніпрогесівський» період діяльності Д. О. Свіренка (1927 – 1941) став «зоряним часом» у його житті та науковій діяльності. Під час проведення робіт «дніпрогесівського» циклу відбулося формування та становлення дніпропетровської гідробіологічної школи. За результатами цих робіт Д. О. Свіренко був обраний член-кореспондентом АН УРСР.

2. На жаль, існує дуже мало історично-наукових публікацій, присвячених життю і діяльності Д. О. Свіренка як «додніпрогесівського», так і «дніпрогесівського» періодів, тому, на нашу думку, наведена праця має посприяти висвітленню наукового доробку Д. О. Свіренка.

3. Базуючись на відомих фактах та оприлюднюючи нові матеріали з життя Д. О. Свіренка, автор спробував дати цілісну картину його наукової діяльності «дніпрогесівського» періоду.

Бібліографічні посилання

1. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. I. Дніпропетровськ, 1929.
2. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. II. Дніпропетровськ, 1937.
3. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. III. Дніпропетровськ, 1938.
4. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. IV. Дніпропетровськ, 1938.
5. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. V. Дніпропетровськ, 1939.
6. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. VI. Дніпропетровськ, 1939.
7. Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції / За ред. проф. Д. О. Свіренка. – Т. VII. Дніпропетровськ, 1941.
8. **Журавель П. О.** Про стан деяких представників фауни Mollusca та Crustacea у водосховищі Дніпрогесу / П. О. Журавель // Вісник Дніпропетр. Гідробіолог. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 149–160.
9. История Днепрпетровского университета // Под ред. В. Ф. Присяжкова. – Д. : Вид-во ДДУ, 1993. – 240 с.

10. Капустин Д. А. Вклад Д. О. Свиренко в изучение эвгленофитовых водорослей / Д. А. Капустин // Актуальні проблеми ботаніки та екології. – 2008. – С. 285.
11. Ковалевский А. А. Днепровская гидроэлектрическая станция / А. А. Ковалевский // Под ред. акад. Б. Е. Веденеева. – М. – Л., 1932.
12. Короткий Й. І. Іхтіофауна порожистої частини Дніпра та її зміни під впливом побудування греблі Дніпрельстану / Й. І. Короткий // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 133–141.
13. Материалы Самарской экспедиции по обследованию поймы реки Самара, левобережного притока Днепра. Ч. I. / Под ред. Ф. Ф. Егермана. – Херсон : Изд-во. Гос. ихт. опытно. станции, 1930.
14. Мельников Г. Б. Зоопланктон порожистої дільниці р. Дніпра та його зміни під впливом побудування греблі Дніпрельстану / Г. Б. Мельников // Вісник Дніпропетр. Гідробіолог. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 76–83.
15. Мицик Ю. А. Козацький край. Нариси з історії Дніпропетровщини XV–XVIII ст. / Ю. А. Мицик. – Д. : Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, – 1997. – 176 с.
16. Професори Одеського (Новоросійського) університету : Біограф. словник. – Одеса, 2000. – Т. 4. – С. 62–63.
17. Радзимовский Д. А. Дмитрий Онисифорович Свиренко / Д. А. Радзимовский // Гидробиол. журн. – К., 1969. – Т. 5., № 2. – С. 91–93.
18. Рева А. Д. История биолого-экологического факультета Днепровского государственного университета / А. Д. Рева. – Д., 1998.
19. Свиренко Д. О. Дніпровська Гідробіологічна Станція та її науково-дослідча робота / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. Т. I. ; за ред. проф. Д. О. Свиренка. – Д., 1929.
20. Свиренко Д. О. Значення, завдання, план, програма та хід гідробіологічних досліджень порожистої частини р. Дніпра в зв'язку з побудуванням греблі Дніпрельстану / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1937. – Т. II. – С. 3–11.
21. Свиренко Д. О. Дніпровське водосховище. Опис, водні макрофіти, швидкість течії, прозорість, терміка, мулоутворення / Д. О. Свиренко // Вісник Дніпропетр. Гідробіолог. Станції. Т. III / За ред. проф. Д. О. Свиренка. – Д., 1938.
22. Справка об организации института и развитии научных направлений [рукопис] // Библиотека НДІ біології ДНУ ім. Олесь Гончара. – Д., [Без дати]. – 43 с.
23. Федоненко О. В. Видатні діячі гідробіологічної науки / О. В. Федоненко, Т. С. Шарамок // Вісник Дніпропетр. ун-ту; серія: Біологія. Екологія. – Д. : Вид-во ДНУ, 2008. – Вип. 16, – Т. 2. – С. 172–177.
24. Ширшов П. П. Нарис Дніпровських порогів / П. П. Ширшов // Вісник Дніпропетр. Гідробіол. Станції. – Д., 1929. – Т. I. – С. 69–120.

Надійшла до редколегії 26.11.2012

УДК 631.4 (09) + 061 (09)

В. В. Кушлакова

Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара

**АГРАРНА СКЛАДОВА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ
ХАРКІВСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
«ВІСНИК ПРИРОДОЗНАВСТВА»**

Вивчено публікації з сільськогосподарських наук на сторінках часопису Харківського наукового товариства «Вісник природознавства» у 1920-ті роки. Визначено їх значимість як джерел до вивчення історії вітчизняної аграрної науки.

Ключові слова: Харківське наукове товариство, «Вісник природознавства», аграрна історія, ґрунтознавство, тваринництво, зоотехнічна наука, генетика, історичні джерела.

© В. В. Кушлакова, 2013